

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ПШОНІК Максим Олександрович

**Вплив фінансової грамотності на формування та
напрями використання фінансових ресурсів
домогосподарств/
The impact of financial literacy on the formation and use
of household financial resources**

спеціальність: 015 039 – Професійна освіта
освітньо-професійна програма – Фінансова грамотність

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ПОФГм-21
М. О. Пшонік

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Н. М. Коломийчук

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __ " _____ 2026 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО -МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ	5
1.1. Поняття та сутність фінансової грамотності населення	5
1.2. Фінансова грамотність як чинник ефективного планування фінансових ресурсів домогосподарств	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	24
2.1.Аналіз впливу рівня фінансової грамотності населення на формування та напрями використання фінансових ресурсів домогосподарств у міжнародному аспекті.....	24
2.2. Аналітична оцінка впливу рівня фінансової грамотності населення в Україні на формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств	33
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	37
3.1. Освітні програми та інструменти підвищення фінансової грамотності ...	37
3.2. Напрями раціоналізації управління фінансовими ресурсами домогосподарств	46
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

У сучасних умовах стрімкої цифровізації фінансових послуг, глобалізації ринків та зростання складності фінансових продуктів населення стикається з необхідністю оволодіння знаннями, навичками та компетенціями для ефективного управління фінансовими ресурсами домогосподарств. Низький рівень фінансової грамотності призводить до необґрунтованих рішень, зростання заборгованості, втрати заощаджень та підвищення фінансових ризиків як на індивідуальному, так і на макроекономічному рівнях.

Фінанси забезпечують функціонування всіх сфер суспільства. Використання фінансових знань є необхідним для будь-якої діяльності людини. Фінансова грамотність допомагає: приймати рішення щодо доходів, витрат і заощаджень; планувати бюджет і майбутні витрати; вибирати відповідні фінансові інструменти; захищатися від ризиків і непередбачуваних ситуацій.

У літературі представлено широкий спектр досліджень: від концептуальних основ і методів підвищення фінансової обізнаності до аналізу її впливу на економічну поведінку громадян. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити А. Деміргюч-Кунт, Дж. Ремунда, А. Уортінгтона, Е. Кемпсон, Ш. Лечтер, Б. Шефера, Р. Стоуна, Д. Фогга, Р. Брука, Я. Шайна, Д. Рона, А. Лусарді та ін. В Україні цим питанням займалися Т. Кізима, Т. Повод, Ю. Ярова та ін.

В Україні підвищення рівня фінансової грамотності визначено одним із пріоритетних напрямів державної політики, що підтверджується діяльністю Національного банку України та впровадженням Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року. Водночас рівень фінансової грамотності залишається нижчим порівняно з розвиненими країнами, що актуалізує потребу у дослідженні впливу фінансових знань на поведінку домогосподарств у сфері планування особистих фінансів.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення впливу рівня фінансової грамотності на процеси формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств, а також окреслення механізмів підвищення ефективності фінансової поведінки населення.

Для досягнення мети передбачено вирішення таких завдань:

- розкрити сутність поняття фінансової грамотності;
- дослідити економічну категорію фінансової грамотності як чинника ефективного планування фінансових ресурсів домогосподарств;
- здійснити аналіз впливу рівня фінансової грамотності населення на формування та напрями використання фінансових ресурсів домогосподарств у міжнародному аспекті;
- провести аналітичну оцінку впливу рівня фінансової грамотності населення в Україні на формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств
- запропонувати практичні рекомендації щодо підвищення рівня фінансової грамотності та вдосконалення методів управління фінансовими ресурсами домогосподарств.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації фінансової поведінки населення. **Предметом дослідження** виступає вплив рівня фінансової грамотності на формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств.

Інформаційною базою роботи є нормативні документи, міжнародні звіти та аналітичні матеріали щодо фінансової грамотності та фінансової освіти, статистичні бази дослідження фінансової поведінки осіб, матеріали наукових та періодичних видань, а також джерела в Інтернеті.

Методи дослідження включають аналіз і синтез, порівняння, статистичні методи, а також узагальнення наукових підходів і практичних даних.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження проявляється у поглибленні теоретичних підходів та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо впливу фінансової грамотності на формування та використання

фінансових ресурсів домогосподарств, а також розробці пропозицій щодо раціоналізації управління фінансовими ресурсами домогосподарств через підвищення фінансової грамотності населення.

Практичне значення результатів полягає у тому, що автор роботи зробив висновки та пропозиції, які можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм, підвищення фінансової обізнаності населення.

Апробація результатів дослідження. Найважливіші положення кваліфікаційної роботи пройшли апробацію на:

1) Міжнародній науково-практичній конференції «The Great Sphinx Scientific Summit 2026: Multidisciplinary Research, Digital Sovereignty and Global Sustainable Progress» (Cairo University, Egypt (Giza Campus), 30 квітня 2026 р.).

2) Міжнародній науково-практичній конференції “Трансформаційні процеси та перспективи розвитку науки, освіти, суспільства та технологій в Україні та світі” (м. Кременчук, Україна, 01 травня 2026 р.).

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, списку використаних джерел (48 найменувань), та містить 9 таблиць і 11 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО -МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Поняття та сутність фінансової грамотності населення

У сучасних умовах стрімкої цифровізації фінансових послуг, глобалізації ринків та зростання складності фінансових продуктів населення стикається з необхідністю оволодіння знаннями, навичками та компетенціями для ефективного управління особистими фінансами. Низький рівень фінансової грамотності призводить до необґрунтованих рішень, зростання заборгованості, втрати заощаджень та підвищення фінансових ризиків як на індивідуальному, так і на макроекономічному рівнях. Дослідження також засвідчують значну нерівність рівня фінансової грамотності серед різних соціально-демографічних груп.

У літературі представлено широкий спектр досліджень: від концептуальних основ і методів підвищення фінансової обізнаності до аналізу її впливу на економічну поведінку громадян. Серед зарубіжних дослідників варто відзначити А. Деміргюч-Кунт, Дж. Ремунда, А. Уортінгтона, Е. Кемпсон, Ш. Лечтер, Б. Шефера, Р. Стоуна, Д. Фогга, Р. Брука, Я. Шайна, Д. Рона, А. Лусарді та ін. В Україні цим питанням займалися Т. Кізима, Т. Повод, С. Юрій, Ю.Ярова та ін.

Фінанси забезпечують функціонування всіх сфер суспільства. Використання фінансових знань є необхідним для будь-якої діяльності людини. Фінансова грамотність допомагає: приймати рішення щодо доходів, витрат і заощаджень; планувати бюджет і майбутні витрати; вибирати відповідні фінансові інструменти; захищатися від ризиків і непередбачуваних ситуацій.

Освоєння таких тем як: фінансова безпека, депозити, інвестиції, пенсійні заощадження, кредити, страхування допоможе сформувати здатність правильно розпоряджатися капіталом і захищати себе від ризиків.

Основи фінансової грамотності передбачають грамотний підхід до грошей. Гроші мають працювати на людину, а не навпаки. З цією метою, облік і планування допоможе раціонально розподілити доходи і витрати, створити фінансовий план, накопичити капітал для певних цілей. Співпраця з фінансовими установами забезпечить використання банківських, страхових та інвестиційних інструментів для примноження коштів. Знання прав та обов'язків формуватиме правову обізнаність та захищає від шахрайства, забезпечує безпечне укладання договорів. Уміння заощаджувати сприятиме створенню накопичень через депозити та інвестиції, що дозволяє не лише зберігати, а й примножувати дохід. [12, с.51]

Водночас фінансова грамотність є важливою ознакою сучасного суспільства, що визначає якість життя, доступ до освіти, роботи та послуг.

Фінансова грамотність трактується як: знання про фінансові інститути та продукти; здатність їх використовувати з усвідомленням наслідків; готовність брати відповідальність за прийняті рішення. [2; 15, с.17]

У широкому розумінні - це сукупність світоглядних позицій, знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами. Структура фінансової грамотності включає світоглядні позиції, знання, навички.

Світоглядні позиції: культура фінансової поведінки, усвідомлення потреби у підвищенні грамотності.

Знання: розуміння фінансових категорій, процесів, принципів функціонування ринку та інституцій.

Навички: пошук і аналіз інформації, оцінка ризику й дохідності, порівняння інвестиційних пропозицій, уважне читання договорів.

Фінансова грамотність є ключовим чинником забезпечення фінансової стійкості, добробуту та соціальної безпеки населення. Вона інтегрує знання, навички та поведінкові моделі, що дозволяють громадянам ефективно управляти фінансами, уникати ризиків і приймати обґрунтовані рішення в умовах цифровізації та глобалізації.

Фінансова грамотність охоплює: знання про фінансові інститути, ринки та продукти; навички їх використання та аналізу; компетенції у прийнятті раціональних рішень; поведінкові моделі, що забезпечують фінансову стійкість і добробут. Вона формує усвідомленість, відповідальність та здатність особи ефективно виконувати соціально-економічні ролі (інвестора, позичальника, платника податків тощо).

Інноваційний розвиток банківської інфраструктури та електронних платежів потребує від громадян певного рівня фінансової грамотності.

Недостатня обізнаність призводить до імпульсивних запозичень, боргових навантажень та загроз фінансовій безпеці домогосподарств і національної системи.

Єдиного універсального визначення фінансової грамотності немає. Проте її можна розглядати як сукупність знань і навичок, що формують уміння ефективно розпоряджатися власними коштами з мінімальними ризиками та максимальною результативністю. Рівень фінансової обізнаності громадян прямо пов'язаний із розвитком економіки країни та добробутом суспільства. Висока фінансова грамотність сприяє появі нових послуг, розширенню ринків і підвищенню якості життя населення. [16, с.64]

Фінансова грамотність - це знання, навички та установки, які дозволяють людині: управляти доходами, витратами, заощадженнями та інвестиціями; приймати обґрунтовані фінансові рішення; формувати раціональну фінансову поведінку; забезпечувати довгострокову фінансову стійкість.

Фінансова грамотність охоплює: бюджетування та управління боргами; заощадження й інвестування; пенсійне планування; захист від фінансових шахрайств. [16, с.65]

На міжнародному рівні вона розглядається як компетентність, що забезпечує економічну безпеку та розвиток суспільства. В Україні розвиток фінансової грамотності закріплений у Національній стратегії до 2030 року, яка передбачає підвищення обізнаності населення, формування відповідальної поведінки та інтеграцію фінансової освіти у систему навчання.

У міжнародній практиці зустрічаються такі визначення фінансової грамотності:

Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development) визначає фінансову грамотність як: знання та розуміння фінансових концепцій і ризиків, а також навички й мотивація застосовувати їх для прийняття ефективних рішень. [34; 35]

За даними Світового банку (World Bank) фінансова грамотність - це здатність робити обґрунтовані вибори щодо управління грошима, користування продуктами та планування майбутнього. [44]

У Європейській комісії (European Commission) фінансова грамотність - комплекс компетенцій для ефективного управління особистими фінансами та уникнення надмірних ризиків. [37]

Національний банк України (НБУ) під фінансовою грамотністю вбачає здатність громадян приймати обґрунтовані фінансові рішення, що сприяють економічній безпеці та добробуту. [10; 11]

Таким чином у визначеннях міжнародних організацій акцентується увага на компетенціях і поведінці, тоді як українських - на економічній безпеці та добробуті.

Перші ініціативи з підвищення фінансової грамотності виникли як проекти громадських і приватних організацій, а згодом переросли у національні програми та наднаціональні стратегії (ЄС, Світовий банк, OECD). [33; 34; 47]

Не менш важливе значення у фінансовій грамотності має відповідальне використання фінансових послуг. Раціональний вибір фінансових продуктів базується на математичному розрахунку вигоди. Фінансова результативність країни значною мірою залежить від доходів домогосподарств, які поділяються на: доходи від поточної діяльності; доходи від активів; соціальні доходи; інші надходження (рис.1.1).

Рівень доходів і структура споживання є показниками соціального статусу та рівня життя населення.

Таким чином, фінансова грамотність є багатовимірним поняттям, що поєднує знання, навички, компетенції та поведінкові моделі. Вона визначає якість життя громадян, сприяє економічній безпеці та розвитку суспільства, а також є ключовим чинником фінансової стійкості держави.

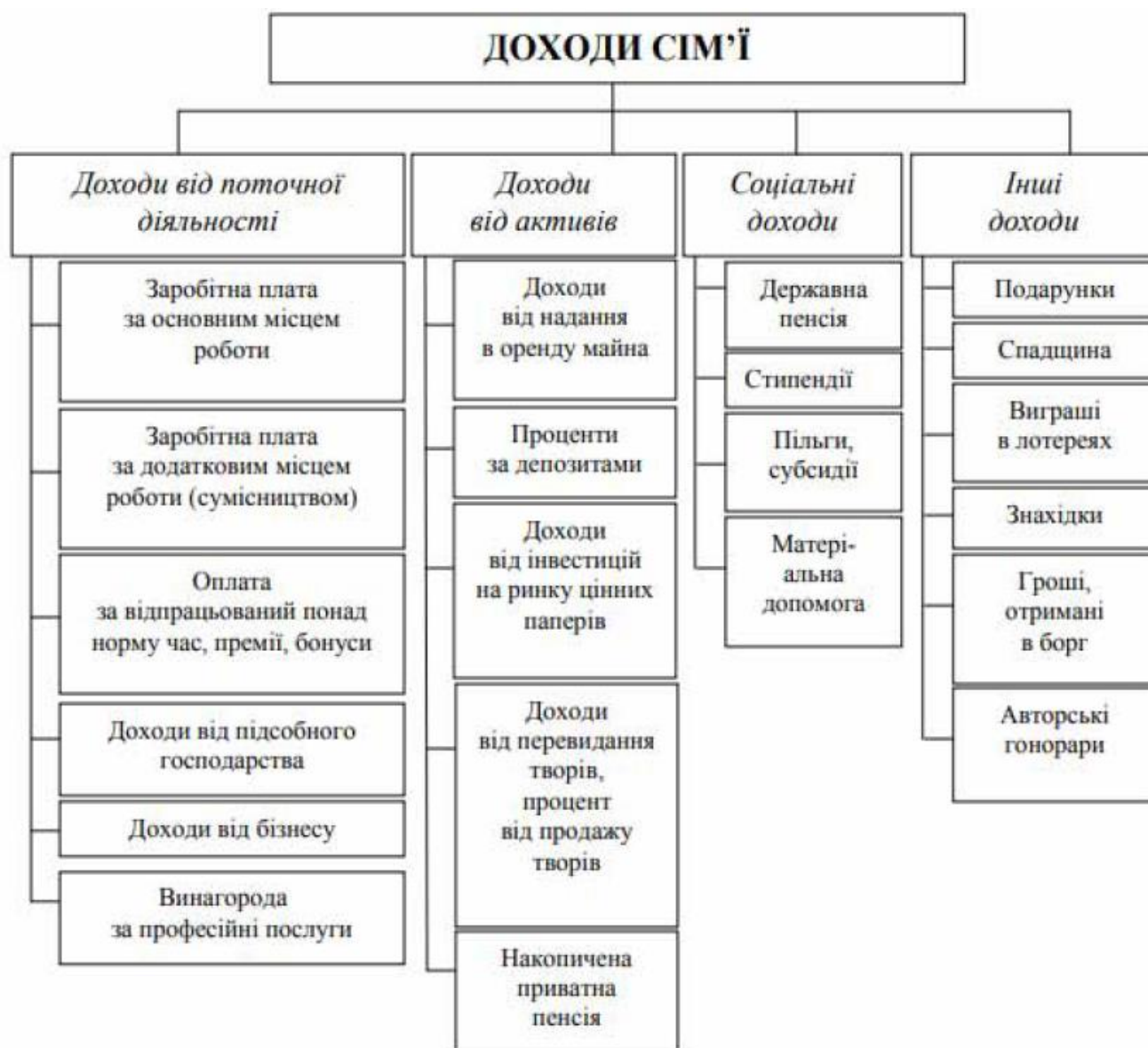

Рис. 1.1. Структура доходів домогосподарств

Джерело: [2]

Прогнозування доходів сім'ї - це процес передбачення майбутніх грошових надходжень на основі аналізу минулих і теперішніх тенденцій. Об'єкти прогнозування: доходи та витрати сім'ї; капіталовкладення й інші

форми інвестування; банківські кредити, залучені для інвестицій; поточні потреби сім'ї та джерела їх покриття.

Прогнозування здійснюється для отримання інформації про наявні кошти для трудової, підприємницької та інвестиційної діяльності; синхронізації грошових потоків для фінансової рівноваги; забезпечення сім'ї необхідними ресурсами; раціонального використання коштів; вирівнювання коливань доходів для уникнення ризику втрати платоспроможності; контролю за надходженням і використанням коштів. [2]

Доходи сім'ї можуть змінюватися через вплив певних чинників: зміна норм оподаткування; зміна системи соціальних виплат і пільг; коливання ринкової вартості активів; зміна рівня заробітної плати; попит на продукцію сімейного бізнесу; сезонність виробництва; демографічні чинники (вік, стан здоров'я, освіта, соціальний статус).

Фінансова грамотність потрібна тому, що: обізнаним людям легше й спокійніше жити, вони краще розуміють економічні процеси; високий рівень освіченості відкриває нові можливості для роботи, доходів і самореалізації; грамотну людину складніше обдурити. Окрім того високий рівень фінансової обізнаності: стимулює економічне зростання та інвестиції; зменшує кількість непогашених кредитів; знижує рівень шахрайства; сприяє розвитку громадянської відповідальності. [2]

Фінансова грамотність вигідна і громадянам, і державі, адже вона є ключем до добробуту та процвітання країни.

Неграмотність призводить до боргів, шахрайства та навіть фінансових криз. В Україні фінансова освіта обмежена: її викладають лише у старших класах як факультатив. Брак доступної інформації та навичок змушує молодь повторювати фінансові моделі батьків. Фінансова безграмотність є глобальним викликом, що впливає на окремих осіб, сім'ї та громади. Обмежений доступ до якісної освіти та відсутність мотивації поглиблюють проблему. [16, с.64]

Для подолання фінансової безграмотності, в Україні впроваджуються системні заходи: від шкільної освіти до програм для дорослих. Активну роль у цьому питанні відіграють уряди, фінансові і державні установи.

Розвиток фінансової грамотності має охоплювати духовні, психологічні, емоційні та технічні аспекти управління капіталом. Мета - надати громадянам зрозумілу інформацію про правила фінансової діяльності та виховати покоління, здатне до фінансової стабільності й незалежності.

Отже, фінансова грамотність - це не лише знання, а й уміння застосовувати їх на практиці. Вона включає: розуміння складних процентів, інвестицій, ризиків; навички бюджетування та планування; уміння вибирати інвестиційні інструменти; здатність забезпечувати фінансову безпеку. Роль фінансової грамотності проявляється у зменшенні боргів і фінансових проблем; у ефективному використанні ресурсів; запобіганню борговому навантаженню; забезпеченні соціальної стабільності та процвітання економіки.

Фінансова грамотність - це комплекс знань, навичок і поведінкових моделей, що забезпечують фінансову стійкість особи та стабільність економіки країни. Вона є ключовим чинником добробуту, соціальної відповідальності та сталого розвитку. [16, с.65]

Фінансова грамотність населення є ключовим чинником успішного розвитку держави. Вона безпосередньо пов'язана з особистим добробутом громадян, соціальною стабільністю та загальним економічним зростанням.

У сучасних умовах глобалізації та зростаючого впливу фінансових ринків розуміння базових фінансових понять і навички управління фінансами набувають стратегічного значення для стабільності економіки.

Основними аспектами фінансової грамотності є особистий і соціально-економічний рівень. Зокрема, на рівні індивіда, рівень фінансової грамотності проявляється у здатності приймати обґрунтовані рішення щодо доходів, витрат, заощаджень та інвестицій; у навичках управління бюджетом і планування фінансової стабільності; в усвідомленому споживанні: прогнозуванні доходів і витрат, уникненні заборгованості, здійсненні раціональних покупок (рис.1.2)

Вплив фінансової грамотності на соціально-економічний рівень проявляється через: формування стійкого ринку споживання, що підтримує здорову економіку; зміцнення фінансової безпеки домогосподарств; підвищення рівня життя населення; використання фінансових знань для ефективного управління ресурсами; залучення інвестицій та їх раціональне використання; створення нових підприємств і робочих місць; сприяння інноваційному розвитку національної економіки. [16, с.66]

Фінансова грамотність населення - це не лише індивідуальна компетенція, а й стратегічний ресурс держави. Вона забезпечує: стійке економічне зростання; розвиток підприємництва та інновацій; підвищення рівня життя громадян; стабільність фінансової системи.

Розвиток програм і освітніх ініціатив у сфері фінансової грамотності є необхідною умовою формування стабільної та ефективної економіки майбутнього.

Рис. 1. Основні аспекти фінансової грамотності

Джерело: складено автором на основі [16, с. 66]

Необхідно забезпечити широкому колу населення доступ до фінансової освіти. Шкільні, позашкільні та університетські програми мають включати вивчення основ фінансів, банківської справи, інвестицій, кредитування та інших аспектів фінансової системи (табл. 1.1)

Планування та бюджетування допоможе сформувати навички ефективного управління особистими фінансами. Люди повинні вміти складати

бюджет, планувати витрати, визначати фінансові пріоритети та контролювати рух коштів.

Фінансово грамотне населення має розуміти можливості та ризики інвестування. Інвестиції є рушійною силою економічного розвитку, тому знання про фінансові інструменти, ризики та способи їх мінімізації є необхідними для успішного використання капіталу.

Таблиця 1.1

Компоненти фінансової грамотності та їх економічний ефект

№ п/п	Компонент фінансової грамотності	Економічний ефект
1.	Освіта у сфері фінансів	Підвищення фінансової обізнаності населення
2.	Планування ат бюджетування	Збалансоване управління доходами і витратами
3.	Інвестиції та управління ризиками	Ефективне інвестування й зменшення фінансових ризиків
4.	Кредитування та заощадження	Зниження рівня боргів та зростання заощаджень
5.	Фінансові знання та навички	Стабільність економіки та зменшення бідності

Джерело: сформовано на основі [2; 12; 16]

Збалансоване використання фінансових ресурсів населення сприяє стійкості фінансової системи держави, її стабільності. Обізнані громадяни менше схильні до ризикованих рішень, що знижує ймовірність кризових явищ.

Фінансово грамотні люди краще планують свої доходи й витрати, що стимулює попит на товари та послуги, підтримує підприємництво й підвищує ефективність виробництва.

Рациональне управління фінансами допомагає уникати боргів, забезпечувати стабільний дохід і покращувати соціальний стан населення.

Фінансова грамотність є фундаментом економічної стабільності держави. Вона формує відповідальну фінансову поведінку громадян, сприяє розвитку підприємництва, зменшує рівень бідності та забезпечує сталий економічний розвиток.

1.2. Фінансова грамотність як чинник ефективного планування фінансових ресурсів домогосподарств

Одним із ключових підходів дослідження фінансової грамотності є її розгляд як сукупності знань, навичок і поведінкових моделей, що дозволяють людині ефективно управляти власними фінансами та приймати раціональні рішення.

Фінансовий аспект має безпосередній вплив на всі сфери сучасного суспільства. Здатність орієнтуватися у фінансових питаннях стала необхідною умовою успішного життя. Розвиток фінансової галузі сприяє розширенню ринків, а глобалізація зумовлює появу нових фінансових операцій і послуг. Це потребує від споживачів спеціалізованих знань та відповідальності за власне фінансове майбутнє.

Фінансова грамотність охоплює широкий спектр питань: поняття та знання про фінанси; навички та компетенції у сфері управління бюджетом, інвестиціями, заощадженнями; переконання та поведінкові моделі, що формують усвідомленість і відповідальність. [12, с.51]

Вона забезпечує здатність особи виконувати різні соціально-економічні ролі, зокрема: інвестора, позичальника, платника податків. Набуті знання із фінансової грамотності гарантують особистий фінансовий добробут для індивіда.

Сучасна банківська інфраструктура потребує високого рівня фінансової грамотності, оскільки банки співпрацюють із системами електронних платежів, що стимулює розвиток електронного бізнесу. Впровадження нових технологій у банківській сфері визначається очікуваннями споживачів, рівень фінансової грамотності яких впливає на попит на послуги.

У межах концепції фінансової спроможності виділяють три ключові компоненти: знання, навички та поведінкові моделі; особистісні характеристики. Знання охоплює розуміння сучасних і традиційних фінансових продуктів та процесів (інфляція, кредити, валютні курси, криптовалюти тощо).

Навички та поведінкові моделі дозволяють оцінювати ризики, застосовувати ефективні стратегії для покращення добробуту. Особистісні характеристики формують ставлення до грошей, відповідальність у фінансовому виборі, споживчі якості.

Фінансові рішення - це інтелектуальна діяльність, що включає знання, досвід, навички управління, мотивацію та емоційний стан. У теорії виділяють три концепції ухвалення рішень: математичну; якісну; комбіновану.

Математична (нормативна) концепція включає аналітичні розрахунки та числові показники. Якісна (дескриптивна) - психологічні аспекти, мотивація та особистісні характеристики. Комбінована концепція поєднує математичний аналіз та психологічні фактори (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Управлінські рішення, пов'язані з персональним добробутом

№ п/п	Економічні рішення	Характеристика
1.	вибір цілі (орієнтація на мету)	спрямованість на досягнення конкретного фінансового результату
2.	актуальність	ухвалення рішень на основі наявної інформації про фінансовий стан
3.	альтернативність	наявність вибору між різними варіантами фінансових стратегій
4.	фокусування	концентрація на певному аспекті фінансового управління
5.	послідовність	взаємопов'язаність ухвалених фінансових рішень
6.	адекватність	відповідність фінансових рішень чинним нормам, стандартам і повноваженням
7.	своєчасність	ухвалення фінансових рішень у чітко визначений момент часу

Джерело: [12, с.53]

У практиці рішення часто приймаються на основі обмеженої інформації чи домінуючого чинника, що може призводити до помилок і відхилень від оптимальної поведінки.

Різні моделі поведінки людей у схожих фінансових умовах можуть давати різні результати. Це підтверджує, що фінансова грамотність - це більше, ніж

просто знання; вона включає навички, установки та поведінкові моделі. (рис. 1.3; 1.4)

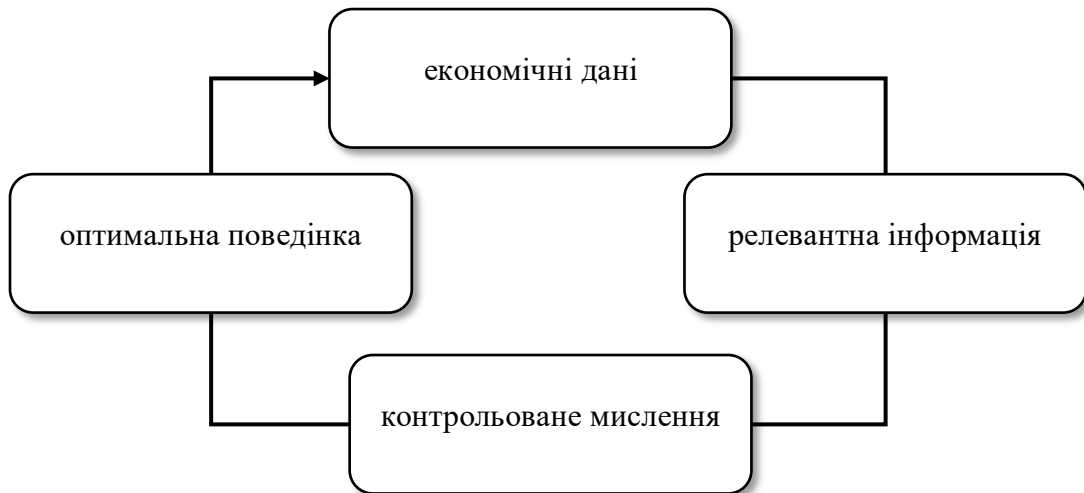

Рис. 1.3. Нескладний (базовий) механізм прийняття фінансових рішень

Джерело: [12, с.53]

Фінансова грамотність - багатокомпонентне явище, що поєднує знання, навички, поведінкові моделі та особистісні характеристики. Вона визначає якість фінансових рішень, впливає на добробут громадян і стабільність економіки.

Рис. 1.4. Ресурсоємний механізм ухвалення фінансових рішень

Джерело: [12, с.54]

У науковій літературі немає єдиної позиції, чи слід розглядати фінансову грамотність як узагальнений рівень знань чи як специфічні фінансові компетенції. Дж. Л. Ремунд (J. L. Remund) [41], запропонував операційне визначення, що охоплює планування бюджету, заощадження, кредитування та інвестування. А. Уортінгтон (A. Worthington) підтримував цільовий підхід, згідно з яким фінансові знання оцінюються у контексті індивідуальних потреб і обставин [48]. Дослідники також застосовують методику тестових запитань для створення індикатора фінансової грамотності. Е. Кемпсон (Elaine Kempson) запропонувала враховувати актуальність і складність питань, розробила методологію вимірювання фінансової грамотності для OECD, а також досліджувала фінансову інклюзію та поведінкові аспекти прийняття рішень. Її роботи стали основою для багатьох національних стратегій підвищення фінансової грамотності [28].

Попри різні методики оцінювання, наукова спільнота погоджується, що рівень фінансової обізнаності населення є недостатнім. Фінансова грамотність охоплює знання, навички та підходи, необхідні для розуміння фінансових процесів і продуктів: планування бюджету; заощадження; інвестування; управління боргами; страхування; пенсійне планування.

Фінансово грамотні люди більш схильні до ефективного накопичення, уникнення не вигідних боргових зобов'язань, захисту від шахрайства, планування резервів і довгострокових цілей.

Світова фінансова криза стала одним із ключових факторів, що спонукали уряди активно розвивати фінансову освіту. Вона призвела до знецінення активів і втрати навичок ефективного управління фінансами, що посилює економічні труднощі.

Фінансова грамотність розглядається не лише як інструмент захисту прав споживачів, а й як фактор фінансової стійкості та економічного розвитку.

Слід відмітити, що рівень фінансової грамотності залежить від віку, освіти, місця проживання та доходів. Особи похилого віку, жителі сільської

місцевості та малозабезпечені групи мають нижчий рівень. Молодь, мешканці міст та забезпечені домогосподарства демонструють вищі показники.

Згідно з дослідженням PISA, 18% українських підлітків не досягли мінімального рівня фінансової грамотності. Діти з малозабезпечених сімей набирають у середньому на 87 балів менше, ніж їхні ровесники із заможних родин, що знижує їхні шанси на покращення добробуту. [34]

Наслідками низької фінансової грамотності є: економічна вразливість та ризик шахрайства; необґрунтовані фінансові рішення, що призводять до втрати заощаджень; негативний вплив на стабільність фінансової системи та економічне зростання.

Позитивний вплив високої фінансової грамотності проявляється через: підвищення добробуту населення; ефективне управління доходами й витратами; уникнення надмірного кредитного навантаження; розвиток інвестиційного ринку та зростання рівня заощаджень; зміцнення економічної стабільності країни.

Таким чином, фінансова грамотність є ключовим чинником добробуту громадян і розвитку економіки. Вона визначає якість фінансових рішень, рівень соціальної безпеки та стійкість фінансової системи.

У дослідженні «Фінансова доступність» (Financial Inclusion), проведеному Світовим банком у Латвії, було проаналізовано вплив фінансової грамотності на економічний розвиток і фінансову стабільність. Опитування показало, що низький рівень фінансової грамотності спричиняє боргове навантаження, недостатні заощадження та ризиковані фінансові рішення. Високий рівень фінансової грамотності сприяє ухваленню обґрунтованих рішень, відповідальному управлінню фінансами та ефективному плануванню бюджету. Це забезпечує оптимальне використання ресурсів, знижує ризики та покращує добробут населення. [44; 47]

Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) провела дослідження «Роль фінансової грамотності та підприємницьких навичок у розвитку підприємництва в європейських країнах з високим рівнем доходів».

Виявлено, що країни з високим рівнем фінансової грамотності мають динамічніший підприємницький сектор. Фінансово грамотні громадяни частіше займаються бізнесом, мають кращий доступ до фінансування та досягають успіхів у підприємстві. Високий рівень фінансової грамотності створює сприятливі умови для інновацій, що забезпечує конкурентоспроможність та стійкість економіки.

Дослідження фінансової грамотності у США здійснювалося в рамках National Financial Capability Study, що охоплює понад 11 000 дорослих громадян США та аналізує: рівень боргового навантаження; доступність кредитних ресурсів; звички заощаджень; пенсійне планування. [43; 44]

Результати використовуються для формування державної політики та освітніх програм. Особи з високим рівнем фінансової грамотності краще управляють боргами, ухвалюють зважені кредитні рішення та знижують ризики надмірної заборгованості.

Фінансово грамотні підприємці здатні: ефективно оцінювати ризики; ухвалювати обґрунтовані рішення; створювати нові бізнеси та робочі місця; впроваджувати інновації у підприємницьку діяльність.

Фінансова грамотність є ключовим чинником економічної стійкості, фінансового благополуччя громадян, стабільного розвитку держави. Вона охоплює знання та навички, необхідні для порівняння фінансових продуктів, ухвалення рішень, участі в інвестиційній діяльності, планування пенсійних накопичень та зменшення боргового навантаження.

Таким чином, рівень фінансової грамотності визначає добробут і економічну безпеку суспільства. Для країн, що прагнуть до сталого розвитку та мінімізації фінансових ризиків, пріоритетним напрямом є підвищення фінансової обізнаності населення.

Фінансова грамотність безпосередньо впливає на фінансову поведінку індивіда через особистий та соціально-економічний рівні. Вона включає такі основні аспекти: фінансова грамотність як основа раціональної поведінки;

наслідки низького рівня фінансової грамотності; поведінкові чинники у прийнятті рішень.

Особи з високим рівнем фінансової грамотності здатні: планувати бюджет; уникати надмірних боргів; формувати заощадження; інвестувати у довгострокові активи (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Взаємозв'язок між фінансовою грамотністю та поведінкою індивіда

Джерело: сформовано на основі [2; 12; 16].

За даними OECD (2016), фінансово грамотні громадяни частіше ухвалюють обґрунтовані рішення щодо кредитів та інвестицій. Недостатні знання призводять до: імпульсивних витрат; боргових пасток; відсутності довгострокових стратегій. [36; 37]

У дослідженні Світового банку зазначається, що низька фінансова грамотність є однією з ключових причин фінансової вразливості домогосподарств. [44]

Фінансова грамотність впливає не лише на знання, а й на мотивацію та ставлення до грошей. Люди з високим рівнем грамотності схильні до довгострокового планування та уникнення ризикованих рішень. Європейська комісія (2020) підкреслює, що фінансова грамотність формує культуру відповідального споживання фінансових продуктів. [20]

В Україні рівень фінансової грамотності залишається нижчим за середньоєвропейський, що зумовлює поширеність нерациональної поведінки. Національний банк України (2024) у Стратегії до 2030 року визначає підвищення фінансової грамотності як ключовий чинник економічної безпеки громадян. [10]

Рівень фінансової грамотності прямо визначає характер фінансової поведінки індивіда: від здатності планувати бюджет і створювати заощадження до прийняття інвестиційних рішень та уникнення боргових ризиків.

Як показано на рис. 1.5, фінансова грамотність визначає характер фінансової поведінки. Так, високий рівень знань з фінансової грамотності сприяє плануванню бюджету, формуванню заощаджень, інвестуванню та раціональному використанню кредитів. Це забезпечує ухвалення обґрунтованих рішень і фінансову стабільність. Низький рівень проявляється у імпульсивних витратах, боргових пастках, відсутності заощаджень, що призводить до фінансових ризиків і проблем із боргами.

Фінансова освіта підвищує якість рішень щодо доходів і витрат, дозволяє контролювати поточний стан фінансів та прогнозувати майбутні ризики й можливості. Освіченість у сфері фінансів допомагає уникати імпульсивних витрат, оптимізувати доходи та формувати довгострокові стратегії.

У контексті управління доходами, фінансовий аналіз дозволяє оцінити прибутковість діяльності та стабільність джерел доходів. Знання про баланс і фінансову звітність допомагають визначати фактори зростання доходів.

В площині контролю витрат, освіченість у фінансах дає змогу відрізнити необхідні витрати від другорядних. Методи управлінського обліку оптимізують витрати, враховуючи фінансові та поведінкові чинники.

У рамках прийняття стратегічних рішень, фінансові знання дозволяють оцінювати інвестиції, прогнозувати ризики та ефективність використання ресурсів. Вони формують основу для раціонального планування бюджету, що знижує ймовірність криз.

Домогосподарства з високим рівнем фінансової грамотності частіше створюють заощадження та інвестують у довгострокові активи. Малі підприємства з належним фінансовим аналізом швидше адаптуються до змін ринку, оптимізують витрати та підвищують прибутковість. Організації поєднують фінансові показники з HR-аналітикою для ухвалення рішень щодо інвестицій у персонал, що впливає на майбутні доходи.

Ризики низького рівня фінансових знань спричиняють імпульсивні витрати та відсутність планування. Нездатність оцінити реальну прибутковість діяльності. Висока ймовірність боргової залежності. Недооцінка довгострокових інвестицій у людський капітал та розвиток.

Фінансова грамотність є ключовим чинником стійкого розвитку на всіх рівнях. На рівні домогосподарства здійснюється формування заощаджень і фінансової безпеки; малого бізнесу - адаптація до ринкових змін, оптимізація витрат; організації - стратегічне планування, інвестиції у персонал, підвищення конкурентоспроможності (табл. 1.3)

Фінансова грамотність є ключовим чинником у формуванні довгострокових фінансових стратегій. Вона забезпечує здатність домогосподарств, бізнесу та організацій ухвалювати обґрунтовані рішення щодо інвестицій, заощаджень і управління ризиками. Дослідження підтверджують, що високий рівень фінансових знань прямо корелює з фінансовою стійкістю, пенсійним плануванням та економічним розвитком.

Таблиця 1.3

Фінансова грамотність і її ефекти для домогосподарств, бізнесу та організацій

№ п/п	Рівень	Основний вплив фінансових знань	Приклади результатів	Типові індикатори
1.	Домогосподарство	Раціональне управління доходами та витратами, формування заощаджень	Зменшення боргового навантаження, підвищення фінансової стійкості сім'ї, планування великих покупок	Коефіцієнт заощаджень (частка доходу, що відкладається); рівень боргового навантаження; частка витрат на базові потреби
2.	Малий бізнес	Оптимізація грошових потоків, інвестиційні рішення, управління ризиками	Зростання прибутковості, доступ до кредитів та інвестицій, стійкість у кризових умовах	Рентабельність продажів; коефіцієнт ліквідності; оборотність активів
3.	Організація	Стратегічне фінансове планування, корпоративне управління, ефективність використання ресурсів	Підвищення конкурентоспроможності, стабільність на ринку, залучення інвесторів та партнерів	Коефіцієнт ліквідності та платоспроможності; рентабельність активів (ROA); рентабельність власного капіталу (ROE); EBITDA як показник операційної ефективності

Джерело: [19]

Таким чином, для домогосподарств, фінансова грамотність допомагає здійснити пенсійне планування та заощадження, захист від збитків та забезпечити фінансову стійкість. Для малого бізнесу фінансова грамотність дозволяє приймати інвестиційні рішення, здійснювати довгострокове планування, мати доступ до фінансування. Для організацій фінансова грамотність поліпшує стратегічне управління, корпоративну стійкість, залучення інвесторів. Фінансова грамотність виступає фундаментом для довгострокових стратегій, забезпечуючи стійкість домогосподарств, розвиток бізнесу та конкурентоспроможність організацій. Вона інтегрує знання, навички та поведінкові аспекти, що дозволяє адаптуватися до викликів сучасної економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

2.1. Аналіз впливу рівня фінансової грамотності населення на формування та напрями використання фінансових ресурсів домогосподарств у міжнародному аспекті

Фінансова грамотність - це здатність людини ефективно управляти фінансовими ресурсами, спираючись на знання, навички та поведінкові установки. За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD - Organisation for Economic Co-operation and Development), вона охоплює три ключові компоненти: знання; поведінку; установки. [35; 37]

У сучасній економіці фінансова грамотність виступає: фактором економічного зростання; інструментом зменшення бідності; основою фінансової стабільності.

Фінансова грамотність - це здатність людини розуміти базові фінансові концепції та ефективно застосовувати їх у практичній діяльності. За підходами .Standard & Poor's та Світового банку, фінансова грамотність охоплює: знання фінансових інструментів; уміння приймати обґрунтовані фінансові рішення; навички управління доходами, заощадженнями та борговими зобов'язаннями. У сучасних умовах вона набуває особливої ваги через: розширення доступу до фінансових продуктів (акції, облігації); зростання ролі особистої відповідальності за пенсійне забезпечення; розвиток фінансової інклюзії. [43]

Основними показниками аналізу рівня фінансової грамотності в світі є: «Коефіцієнт фінансової грамотності» (%); «Коефіцієнт заощаджень» (% до доходу); «Рівень боргового навантаження» (% до доходу); «Частка витрат на базові потреби» (%); «Інтегральний індекс».

Слід відмітити, що літературні джерела [36; 37; 43], наводять розширені міжнародні дані щодо фінансової грамотності, які охоплюють понад 140 країн світу. Найповніші джерела - глобальне опитування S&P Global FinLit Survey (2024 р.) та міжнародне дослідження OECD/INFE (2025 р.), що дозволяють порівняти рівень фінансових знань, поведінки та установок між державами. [43]

Глобальний порівняльний аналіз фінансової грамотності за даними S&P Global FinLit Survey показано в таблиці 2.1. Опитування охопило понад 150 000 дорослих у 140 країнах. Середній світовий рівень фінансової грамотності становить 33%.

Таблиця.2.1

Глобальний порівняльний аналіз фінансової грамотності за даними S&P Global FinLit Survey (2024 р.)

№ п/п	Регіон / Країна	Рівень фінансової грамотності (%)	Економічний статус
1.	Канада	66	Розвинена
2.	Австралія	64	Розвинена
3.	Німеччина	53	Розвинена
4.	Франція	35	Розвинена
5.	Японія	43	Розвинена
6.	Польща	55	Розвинена
7.	Бразилія	35	Розвивається
8.	Індія	24	Розвивається
9.	Китай	28	Розвивається
10.	Україна	40-45	Перехідна економіка
11.	Кенія	38	Розвивається
12.	Нігерія	26	Розвивається

Джерело: [43]

Як видно з таблиці, найвищі показники - у країнах із високим рівнем доходів та розвинутою фінансовою системою, а найнижчі - у країнах Африки та Південної Азії. Рівень грамотності жінок у середньому на 5–10% нижчий, ніж чоловіків.

Міжнародне дослідження OECD/INFE International Survey (2020 р.), в рамках якого охоплено 26 країн з Європи, Азії та Латинської Америки. Оцінювали три компоненти фінансової грамотності: знання, поведінку, установки (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Міжнародне дослідження фінансової грамотності OECD/INFE International Survey (2024 p.)

№ п/п	Країна	Загальний індекс (0-100)	Рівень знань	Рівень поведінки
1.	Німеччина	66	Високий	Високий
2.	Франція	62	Середній	Високий
3.	Італія	58	Середній	Середній
4.	Польща	55	Середній	Середній
5.	Туреччина	44	Низький	Середній
6.	Мексика	42	Низький	Низький
7.	Україна	45	Середній	Низький

Джерело: [38; 39]

За даними міжнародного дослідження OECD/INFE International Survey (2024) зроблені висновки: країни з високим рівнем фінансової грамотності мають вищу фінансову стійкість і кращу здатність до довгострокового планування; освітні програми та цифрова грамотність є ключовими чинниками зростання показників. Фінансова грамотність прямо корелює з рівнем доходів і освіти. Цифровізація фінансових послуг підвищує доступ до знань, але створює нові ризики (шахрайство, надмірне кредитування). Молодь і жінки залишаються найменш фінансово обізнаними групами.

ТОП-10 країн за рівнем фінансової грамотності (2024) показано у таблиці 2.3.

Таким чином, лідерами є розвинені країни з високим рівнем доходів, освіти та фінансової культури.

Рівень фінансової грамотності в Україні у 2020-2024 роках становив $\approx 40\%$, що відповідає середньому рівню серед країн із перехідною економікою. Показник нижчий за середній рівень ЄС ($\sim 52\%$) та значно поступається Північній Європі ($\sim 70\%$) (рис. 2.1).

Дослідження підтверджує: у країнах із високими доходами фінансова грамотність зростає пропорційно рівню добробуту, а у країнах із низьким доходом вирішальну роль відіграє освітній фактор.

Таблиця 2.3

ТОП-10 країн за рівнем фінансової грамотності (2024 р.)

Місце	Країна	% фінансово грамотних
1	Данія	71
2	Норвегія	71
3	Швеція	71
4	Канада	68
5	Ізраїль	68
6	Велика Британія	67
7	Німеччина	66
8	Нідерланди	66
9	Австралія	64
10	Фінляндія	63

Джерело: складено автором на основі [40; 42]

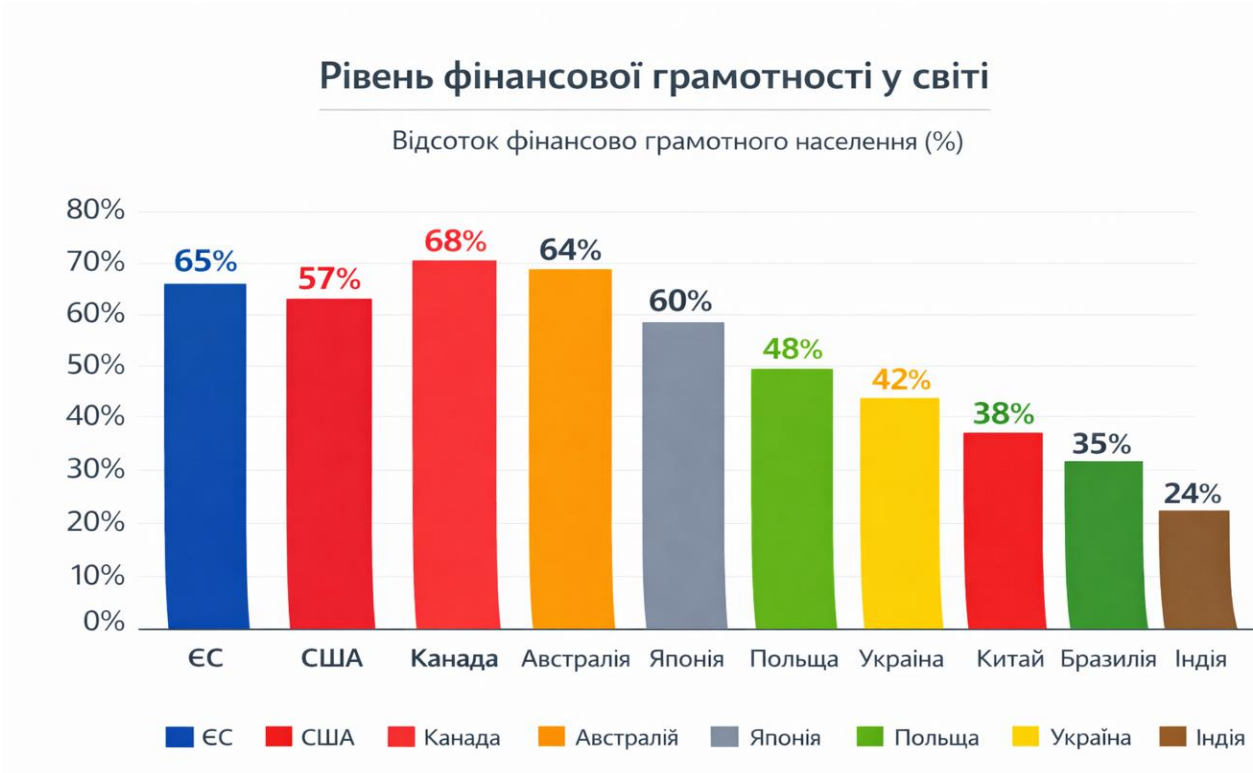

Рис. 2.1. Порівняльний рівень фінансової грамотності у світі (за даними S&P Global FinLit Survey та OECD/INFE).

Джерело: [43]

Дані рис. 2.1 підтверджують, що фінансова грамотність має пряму залежність від рівня економічного розвитку та освітньої системи. Розвинені країни демонструють стабільно високі показники (понад 60%), тоді як держави з перехідною або низькою економікою - значно нижчі.

Аналіз літературних джерел [38; 40; 42], свідчить, що середній світовий рівень фінансової грамотності населення становить $\approx 33\%$; у розвинутих країнах значення даного показника становить 55–70%, а у країнах, що розвиваються - 25-40%.

При цьому чітко прослідковуються певні закономірності: чим вищий дохід країни - тим вища фінансова грамотність; цифровізація розширює доступ до фінансових послуг; освіта є ключовим чинником підвищення грамотності.

Аналіз фінансової грамотності населення в розрізі певних країн засвідчує, що рівень фінансової грамотності в Європейському Союзі протягом 2020-2023 років, становить 55–70%. Це свідчить про високий рівень фінансової освіти, стабільну банківську систему, активну державну політику. Слід відмітити, що Західна Європа має значно вищі показники, ніж Східна.

У США рівень фінансової грамотності сягнув $\approx 57\%$. В цій країні спостерігається високий рівень кредитування, розвинений фінансовий ринок. Проте, виділяють і проблеми: надмірна кредитна залежність, низька фінансова дисципліна.

В Україні рівень фінансової грамотності населення складає 40–45%. Характерними особливостями для України є: низькі заощадження, висока частка витрат на базові потреби, недовіра до фінансових установ. До проблем слід віднести: недостатню фінансову освіту, економічну нестабільність, інфляційні ризики.

Порівняльний аналіз основних показників рівня фінансової грамотності країн ЄС, США та України наведено у табл. 2.4.

Порівняння рівня фінансової грамотності у ЄС, США та Україні показано на рис. 2.2. Порівняння частки заощаджень у вказаних країнах зображено на рис. 2.3. Показники боргового навантаження наведено на рисунку 2.4, а структури витрат домогосподарств у різних країнах - на рис. 2.5.

Таблиця 2.4

Порівняльний аналіз основних показників рівня фінансової грамотності країн ЄС, США та України протягом 2022-2025 рр.

№ п/п	Показник	ЄС	США	Україна
1.	Фінансова грамотність	60-70%	55-60%	40-45%
2.	Заощадження	8-12%	5-7%	0-3%
3.	Борг	80-100%	>120%	30-50%
4.	Базові витрати	40-50%	50-55%	70-80%

Джерело: складено автором на основі [38; 40; 42]

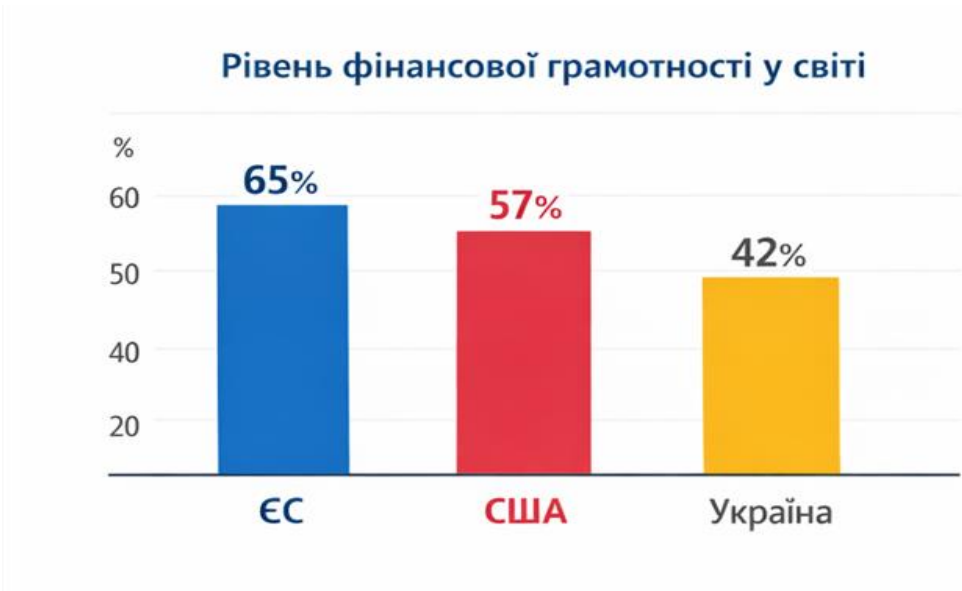

Рис. 2.2. Рівень фінансової грамотності у світі протягом 2022- 2025 рр.

Джерело: [38; 40; 42]

Порівняльна діаграма демонструє, що найвищий рівень фінансової грамотності спостерігається в країнах ЄС (65%), тоді як у США він становить 57%, а в Україні - лише 42%. Це свідчить про значні відмінності у фінансовій освіті та доступі до фінансових послуг.

Рис. 2.3. Частка заощаджень у доходах ЄС, США, України за період 2022-2025 рр.

Джерело: [38; 40; 42]

Європейські домогосподарства мають найвищу частку заощаджень (10%), що відображає стабільність фінансової поведінки. У США цей показник нижчий (6%), а в Україні - мінімальний (2%), що вказує на низьку фінансову стійкість населення.

Рис. 2.4. Рівень боргового навантаження у ЄС, США, Україні за період 2022-2025 рр.

Джерело: [38; 40; 42]

США характеризуються найвищим рівнем боргового навантаження, що є наслідком активного кредитування. У ЄС борг перебуває на контрольованому рівні, а в Україні - низький через обмежений доступ до кредитних ресурсів.

Структура витрат домогосподарств

Рис. 2.5. Структура витрат домогосподарств у ЄС, США, Україні за період 2022-2025 рр.

Джерело: [38; 40; 42]

В Україні домінують базові витрати (70%), що свідчить про низький рівень фінансової свободи. У країнах ЄС структура витрат більш збалансована - більша частка вільних доходів (55%) дозволяє формувати заощадження та інвестувати.

У країнах ЄС базові витрати протягом 2022-2025 років становлять близько 45%, що свідчить про збалансовану структуру споживання. У США цей показник - 30%, що відображає високий рівень фінансової свободи та більшу частку дискреційних витрат. В Україні базові витрати сягають 70-80%, що демонструє низький рівень фінансової стійкості та обмежені можливості для заощаджень.

Результати порівняльного аналізу дають змогу зробити висновок, що у ЄС - найбільш збалансована модель економічної стабільності. У США є високий розвиток, але значні боргові ризики. Україна має низьку фінансову стійкість.

Слід відмітити, що чим вищий рівень знань, тим більше накопичень. У США - високий борг при середній грамотності; у ЄС - контрольований; в Україні - низький через обмежений доступ до кредитів. Низька грамотність веде до домінування базових витрат.

Таким чином, фінансова грамотність є не лише економічним, а й освітнім показником розвитку. Особи з вищою освітою демонструють до 73% грамотності, тоді як із базовою - лише 31%. Гендерний розрив становить близько 5 п.п. (чоловіки - 35%, жінки - 30%). Найвищі показники фінансової грамотності у віковій групі 35–50 років. [38; 40; 42].

Наявність банківського рахунку підвищує рівень фінансової грамотності. Використання кредитів формує практичні фінансові навички. Доступ до фінансових послуг стимулює навчання та підвищує фінансову інклюзію.

Таким чином, лише третина населення світу володіє базовими фінансовими знаннями. Найвищі показники спостерігаються у розвинених країнах. Освіта є ключовим чинником формування фінансової компетентності. Фінансова грамотність прямо пов'язана з рівнем доходів, фінансовою поведінкою та доступом до фінансових послуг. Україна має середній рівень фінансової грамотності, але значний потенціал для її підвищення через розвиток фінансової освіти та цифрових інструментів. Фінансова грамотність прямо визначає економічну стабільність. ЄС демонструє найбільш збалансовану модель. США мають високі ризики через боргове навантаження. Україна потребує системного підвищення фінансової грамотності. Глобально рівень фінансової грамотності залишається низьким, що є викликом для сталого розвитку.

До сучасних тенденцій розвитку ринку фінансів у світі слід віднести: цифровізацію фінансів; розвиток фінансової освіти; зростання боргового навантаження; поширення фінансової інклюзії.

Проблемами та викликами розвитку фінансової грамотності є: низька фінансова культура; нерівність доступу до фінансових послуг; складність фінансових продуктів; поведінкові фактори.

Для підвищення рівня фінансової грамотності в світі слід гармонізувати стандарти фінансової освіти, здійснювати розвиток цифрової грамотності, посилювати захист споживачів. Для України необхідно: системно впроваджувати фінансову освіту; розвивати довіру до банківських установ; стимулювати заощадження.

2.2. Аналітична оцінка впливу рівня фінансової грамотності населення в Україні на формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств

Формування фінансової грамотності населення в Україні здійснюється на інституційному рівні, де провідну роль відіграє Національний банк України. Починаючи з 2019 року, на законодавчому рівні за ним закріплено функцію підвищення фінансової обізнаності громадян, що свідчить про визнання фінансової грамотності як важливого елементу економічної політики держави.

Важливим етапом розвитку цієї сфери стало ухвалення у 2024 році Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року, яка реалізується у співпраці з такими інституціями, як Міністерство освіти і науки, Міністерство економіки та іншими державними органами. [10]

Стратегія передбачає комплексний підхід до формування фінансової культури населення. Основними напрямками є: інтеграція фінансової освіти в освітні програми; розвиток цифрової фінансової грамотності в умовах цифровізації економіки; посилення захисту прав споживачів фінансових послуг; підвищення довіри населення до фінансових установ.

Таким чином, інституційне забезпечення в Україні поступово набуває системного характеру, орієнтуючись на європейські стандарти.

Рівень фінансової грамотності населення України оцінюється на основі міжнародних досліджень, проведених за участю OECD, USAID та НБУ. [10; 35; 38; 43; 46]

За результатами цих досліджень: у 2022 році індекс становив 55 балів зі 100; у 2025 році - 58 балів; середній показник країн OECD - близько 63 балів. Це свідчить про позитивну динаміку, однак Україна все ще відстає від рівня розвинених країн.

Фінансова грамотність формується трьома ключовими компонентами: фінансові знання, фінансова поведінка, фінансові установки. Структура фінансової грамотності в Україні і в середньому OECD показана у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Структура фінансової грамотності в Україні і в середньому OECD за
період 2022-2025 рр.**

№ п/п	Компонент	Україна	OECD
1.	Фінансові знання	61	67
2.	Фінансова поведінка	61	62
3.	Фінансові установки	50	58

Джерело: [38; 40]

Найбільш проблемним елементом є фінансові установки, що проявляється у схильності населення до короткострокового планування та недостатній орієнтації на майбутнє. Фінансова поведінка українців є відносно наближеною до міжнародних стандартів, однак рівень знань залишається нижчим.

Аналіз літератури [38; 40], показує, що рівень фінансової грамотності залежить від віку. Найвищі показники характерні для осіб середнього віку (25–59 років). Молодь і літні люди демонструють нижчі результати. Це пояснюється тим, що саме середній вік поєднує досвід і активну економічну діяльність.

Слід відмітити, що існує чітка залежність між освітою і фінансовою грамотністю: особи з вищою освітою мають значно кращі результати; нижчий рівень освіти обмежує здатність розуміти фінансові інструменти. Отже, освіта виступає одним із ключових чинників формування фінансової компетентності.

Рівень фінансової грамотності також залежить від місця проживання. Міське населення має вищі показники, а сільське населення відстає. Це пов'язано з доступом до фінансових послуг та інформації.

Особливої уваги потребує молодь. За дослідженнями НБУ: школярі демонструють лише 40-48% правильних відповідей по фінансовій грамотності; відсутні максимальні результати. Це свідчить про недостатній рівень фінансової освіти у шкільній системі. [10; 11]

Структура витрат домогосподарств в Україні наведена у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Структура витрат домогосподарств в Україні за період 2022-2025 рр.

№ п/п	Категорія	Частка
1.	Базові потреби	70-80%
2.	Заощадження	0-3%
3.	Інвестиції	<1%

Джерело: [38; 40]

Аналізуючи поведінкові аспекти фінансової грамотності, зокрема таку її складову, як заощадження, слід відмітити, що для України характерні: низький рівень накопичень; відсутність довгострокових заощаджень; перевага готівкових форм збереження коштів.

У середньому населення заощаджує лише 0-3% доходів, що є критично низьким рівнем (табл.2.6).

Аналіз боргової поведінки українців засвідчив, що хоча загальний рівень боргового навантаження нижчий, ніж у розвинених країнах, існують певні ризики: активне використання мікrokредитів; високі процентні ставки; ризик боргової залежності. Що стосується фінансового планування населення в Україні, слід зазначити, що найбільш поширеними проблемами є: відсутність фінансової «подушки безпеки»; слабе довгострокове планування; низька інвестиційна активність. Це свідчить про недостатній рівень фінансової культури. Аналіз структури витрат в Україні показав переважання витрат на базові потреби, що значно обмежує можливості накопичення та інвестування.

Аналіз рівня фінансової інклюзії в Україні, як свідчать дані літератури [22], засвідчив позитивні тенденції: розвиток цифрового банкінгу; поширення безготівкових розрахунків; популярність мобільних фінансових сервісів.

Національний банк України активно сприяє: розвитку фінтеху; регулюванню фінансового ринку; захисту прав споживачів.

Серед ключових проблем фінансової грамотності в Україні, можна виділити: низький рівень фінансових знань, особливо серед вразливих груп; недовіру до фінансових установ, сформовану історичними кризами; високу частку витрат на базові потреби; поведінкові чинники (імпульсивність, короткострокове мислення); вплив воєнно-економічної нестабільності.

До позитивних тенденцій розвитку фінансової грамотності в Україні слід віднести: поступове зростання рівня фінансової грамотності протягом 2014-2023 років; впровадження державної стратегії; цифровізацію фінансового сектору.

Таким чином, фінансова грамотність в Україні перебуває на середньому рівні, проте демонструє позитивну динаміку розвитку. Основні проблеми мають не лише освітній, але й поведінковий характер. Найбільш вразливими групами є молодь, літні люди та сільське населення. Висока частка витрат на базові потреби обмежує фінансові можливості домогосподарств. Водночас, ключову роль у розвитку фінансової культури відіграє Національний банк України, а перспективи покращення ситуації залежать від макроекономічної стабільності та ефективності державної політики.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

3.1. Освітні програми та інструменти підвищення фінансової грамотності

Підвищення рівня фінансової грамотності населення у сучасних умовах стало одним із пріоритетних напрямів діяльності урядів, фінансових установ і громадських організацій у світі. Як у розвинених країнах, так і в державах, що розвиваються, активно впроваджуються різноманітні ініціативи, спрямовані на підвищення фінансової обізнаності громадян. Водночас уряди усвідомлюють, що ефективна реалізація довгострокових програм фінансової освіти потребує чітко сформованої інституційної основи та належного механізму їх впровадження. Саме тому у багатьох країнах розпочато розроблення комплексних національних стратегій фінансової грамотності, які враховують специфіку соціально-економічного розвитку та потреби населення. Основною метою таких стратегій є підвищення результативності фінансової освіти шляхом її координації на державному рівні та реалізації цільових заходів.

Фінансова освіта відіграє важливу роль у розширенні доступу населення до фінансових послуг, оскільки сприяє підвищенню обізнаності громадян щодо існуючих фінансових продуктів і формує впевненість у їх використанні. Крім того, вона забезпечує зміцнення фінансової стійкості домогосподарств, допомагаючи споживачам порівнювати фінансові інструменти, критично оцінювати рекламні пропозиції щодо довгострокових заощаджень, раціонально планувати пенсійні накопичення та більш ефективно користуватися кредитними ресурсами. Розвиток сучасної фінансової інфраструктури, зокрема інноваційних сервісів, виступає важливим індикатором доступності фінансових

послуг і стимулює попит на банківські продукти. Водночас фінансова освіта не лише сприяє розвитку фінансових ринків, але й посилює конкуренцію між їх учасниками. У багатьох країнах вона виконує подвійну функцію: з одного боку є інструментом захисту прав споживачів фінансових послуг, з іншого - доповнює державне регулювання фінансового сектору. Для досягнення високої ефективності навчання важливо застосовувати практико-орієнтований підхід, оскільки саме активні методи навчання забезпечують глибше розуміння фінансових процесів і формування прикладних навичок діяльності у реальному економічному середовищі [37; 45].

Урахування міжнародного досвіду дозволяє виокремити основні складові фінансово грамотної поведінки в межах концепції фінансової спроможності. Першим елементом є знання, які охоплюють розуміння як сучасних фінансових продуктів (електронні платіжні інструменти, страхування, захист прав споживачів, криптовалюти), так і базових економічних процесів, що сформувалися історично (інфляція, валютні курси, кредитні відносини, функціонування фінансових установ). Значна частина цих процесів зберігає свою сутність упродовж тривалого часу, що дозволяє використовувати історичний контекст для пояснення сучасних фінансових явищ.

Другим важливим компонентом є практичні навички та поведінкові моделі, які включають здатність оцінювати фінансові ризики, приймати обґрунтовані рішення та застосовувати ефективні стратегії для підвищення власного добробуту. Третім елементом виступають особистісні характеристики, зокрема ставлення до грошей, рівень фінансової відповідальності та споживчі установки, що безпосередньо впливають на якість фінансових рішень [37; 44].

Формування ключових фінансових установок, зокрема: таких як усвідомлення значення освіти для майбутніх доходів, необхідність контролю споживчих витрат відповідно до фінансових можливостей, важливість заощаджень та забезпечення економічної безпеки - відбувається в межах комплексного підходу. Це передбачає активну взаємодію освітніх установ,

сім'ї, домогосподарств і суспільства загалом, що забезпечує формування стійкої фінансової культури населення.

Євроінтеграційний курс України спричиняє суттєві трансформації не лише у політичній та економічній сферах, а й у соціокультурному просторі. Такі зміни передбачають перегляд усталених моделей мислення та поведінки населення, формування нових підходів до управління ресурсами та відповідального економічного вибору. У цьому контексті фінансова грамотність виступає важливою складовою суспільних перетворень, оскільки визначає здатність громадян раціонально ставитися до фінансових ресурсів, ефективно ними управляти та планувати власне майбутнє благополуччя [37].

У сучасних умовах у світі приділяється значна увага розвитку фінансової грамотності населення. Як у країнах із розвиненою ринковою економікою, так і в державах, що розвиваються, реалізуються комплексні програми, спрямовані на підвищення рівня фінансових знань, формування практичних навичок і відповідальної фінансової поведінки населення [45].

Вагому роль у дослідженні та розвитку фінансової грамотності відіграє OECD, яка на постійній основі здійснює міжнародні порівняльні оцінювання рівня фінансової обізнаності серед дорослого населення та молоді у різних країнах світу. Крім того, у межах цієї організації функціонує Міжнародна мережа фінансової освіти (OECD INFE), що забезпечує платформу для співпраці держав, обміну досвідом і розробки ефективних механізмів підвищення фінансової грамотності. Важливим є те, що Національний банк України є учасником цієї міжнародної ініціативи [37].

Фінансова освіта розглядається як ключовий інструмент формування фінансової грамотності населення, що охоплює знання, практичні вміння та поведінкові установки щодо управління особистими фінансами. Відповідно до підходів OECD, фінансова освіта спрямована на розвиток здатності громадян приймати обґрунтовані та відповідальні фінансові рішення [37].

У сучасному суспільстві фінансова грамотність набуває статусу базової життєвої компетентності, яка є необхідною умовою забезпечення фінансової стабільності домогосподарств та сталого економічного розвитку держави [47].

Особливої актуальності фінансова освіта набуває в умовах стрімкої цифровізації фінансового сектору та ускладнення фінансових продуктів і послуг, що потребує від населення більш високого рівня обізнаності, критичного мислення та відповідальності у прийнятті фінансових рішень [45].

Фінансова грамотність є однією з базових життєвих компетентностей, необхідних кожній людині для ефективної життєдіяльності та досягнення фінансової стабільності. Вона охоплює сукупність знань, умінь і практичних навичок, що забезпечують здатність особи раціонально управляти власними фінансами. Формування цих компетентностей відбувається упродовж життя під впливом освіти, виховання, соціального середовища, практичного досвіду вирішення фінансових питань, а також у процесі використання фінансових послуг [37].

Рівень фінансової грамотності населення проявляється через культуру фінансової поведінки, яка включає підходи до управління доходами, витратами, заощадженнями та інвестиціями. На формування цієї культури впливають доступ до фінансових знань, суспільні традиції, етичні норми та загальні поведінкові установки щодо використання фінансових ресурсів. Фінансові звички, очікування, щоденні рішення та моделі поведінки з грошима є показниками сформованості фінансової культури суспільства [45].

Особи з вищим рівнем фінансової грамотності краще орієнтуються в особливостях функціонування економіки та фінансового сектору, що дозволяє їм приймати більш обґрунтовані фінансові рішення. Якість таких рішень безпосередньо впливає на рівень добробуту як окремих громадян, так і їхніх домогосподарств, а також визначає можливості подальшого особистого розвитку.

Фінансова грамотність виступає важливим чинником забезпечення фінансової стійкості та добробуту населення. Фінансово обізнані громадяни

здатні ефективно використовувати наявні ресурси, демонструють навички раціонального споживання, накопичення та інвестування, а також приділяють увагу захисту власного майна. Вони здійснюють контроль за особистими і сімейними фінансами, вміють вчасно розпізнавати фінансові ризики та шахрайські схеми, ефективно управляють борговими зобов'язаннями і формують фінансові резерви для подолання непередбачуваних обставин [44].

Упродовж життя люди стикаються з різними ситуаціями, що потребують прийняття фінансових рішень, зокрема здобуття фінансової незалежності, створення сім'ї, народження дітей, отримання освіти, зміна місця проживання чи роботи, втрата доходу, захворювання або вихід на пенсію. У таких умовах особливого значення набуває фінансова стійкість як здатність особи або домогосподарства протистояти фінансовим потрясінням, адаптуватися до них і відновлювати фінансову рівновагу після кризових ситуацій [45].

Фінансово стійкі домогосподарства створюють передумови для економічного розвитку, оскільки вони здатні інвестувати, розвивати підприємницьку діяльність і створювати нові робочі місця. Їхня фінансова активність позитивно впливає на економіку, сприяючи стабільному економічному зростанню через раціональне поєднання споживання, заощаджень та інвестицій [47].

Фінансова грамотність також є важливим чинником розширення фінансової інклюзії населення та відкриває нові можливості для участі у фінансовій системі. Підвищення її рівня сприяє активнішому використанню фінансових послуг, оскільки обізнані споживачі краще орієнтуються у видах фінансових установ і можуть обирати оптимальні фінансові продукти відповідно до своїх потреб [37].

Крім того, розвиток фінансової грамотності стимулює використання дистанційних і цифрових фінансових послуг, що підвищує ефективність управління особистими фінансами. Водночас зростає рівень обізнаності споживачів щодо їхніх прав і механізмів захисту, що дозволяє уникати шахрайських або маніпулятивних фінансових інструментів. Обізнані громадяни

виступають своєрідними провідниками фінансової культури, поширюючи знання та досвід серед інших членів суспільства [45].

Ключову координаційну роль у реалізації освітніх ініціатив у сфері фінансової грамотності в Україні відіграє Національний банк України. До основних учасників цього процесу також належать державні органи, зокрема Міністерство освіти і науки України та Міністерство цифрової трансформації України, а також міжнародні інституції, серед яких OECD і Світовий банк, комерційні банки та фінтех-компанії. Важливим інституційним елементом є участь України у Міжнародній мережі фінансової освіти OECD INFE, що забезпечує ефективний обмін досвідом і впровадження найкращих світових практик у сфері фінансової освіти [36].

В Україні впроваджено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року, спрямовану на підвищення рівня фінансової обізнаності населення, формування впевненості під час ухвалення фінансових рішень у різних умовах та розвиток раціональної фінансової поведінки. Особлива увага приділяється ефективному використанню фінансових послуг як інструменту підвищення добробуту громадян [10].

Розробка Стратегії здійснювалася у співпраці низки державних інституцій, серед яких Національний банк України, Міністерство освіти і науки України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство економіки України, Міністерство цифрової трансформації України, а також державна установа «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» [10].

Важливим напрямом реалізації Стратегії є формування цілісної екосистеми фінансової грамотності в Україні. Її впровадження сприяє консолідації зусиль різних зацікавлених сторін, розширенню масштабів освітніх заходів і охопленню широкого кола цільових аудиторій. Якщо раніше основна увага приділялася дітям і молоді як найбільш уразливим групам, то нині заходи орієнтовані також на доросле населення, підприємців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та осіб старшого віку [10].

Робота над Стратегією розпочалася у 2021 році в межах міжвідомчої робочої групи та консультативної платформи. У зв'язку з повномасштабною агресією Російської Федерації проти України процес її розроблення було тимчасово призупинено у 2022 році та відновлено у 2023 році. Стратегія розроблялася відповідно до міжнародних стандартів, зокрема рекомендацій OECD та методичних підходів OECD INFE [36].

Офіційне затвердження Стратегії відбулося у встановленому порядку, зокрема рішенням Правління Національний банк України від 12 квітня 2024 року.

Реалізація Стратегії передбачає досягнення п'яти стратегічних цілей, що деталізуються через 22 ініціативи. Перші чотири цілі спрямовані на різні цільові групи населення. Зокрема, перша орієнтована на дітей, молодь і педагогів та передбачає впровадження сучасних освітніх програм, створення доступних навчальних ресурсів і розвиток професійної спільноти освітян. Друга ціль охоплює широкі верстви дорослого населення і спрямована на формування відповідальної фінансової поведінки, розвиток навичок управління фінансами та підвищення обізнаності щодо фінансових послуг. Третя ціль стосується підприємців-початківців і передбачає розвиток їх фінансових компетентностей для забезпечення ефективного старту та ведення бізнесу. Четверта ціль має універсальний характер і пов'язана з розвитком цифрової фінансової грамотності, зокрема через використання онлайн-інструментів, забезпечення платіжної безпеки та захисту від шахрайства. П'ята стратегічна ціль спрямована на розвиток екосистеми фінансової грамотності, зміцнення співпраці між національними та міжнародними партнерами [10].

Окрім того, Національний банк України спільно з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку розробили «Рамку фінансових компетентностей дорослого населення України». Цей документ визначає ключові знання, навички та поведінкові установки, необхідні для прийняття ефективних фінансових рішень, і

використовується як методологічна основа для створення освітніх програм, тренінгів і оцінювання рівня фінансової грамотності населення [11].

Ініціативи у сфері підвищення фінансової грамотності населення в Україні активно реалізуються за участі Національний банк України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. У межах цих ініціатив організовуються навчальні тренінги, інформаційні кампанії, освітні конкурси (зокрема European Money Quiz), а також створюються онлайн-платформи та цифрові ресурси для широкого кола громадян [45].

Одним із ключових освітніх центрів у цій сфері є проєкт Центр фінансових знань «Талан», діяльність якого спрямована на системне підвищення рівня фінансової грамотності в Україні. Основними напрямками його роботи є підвищення професійної кваліфікації педагогічних працівників, розробка сучасних навчально-методичних матеріалів, організація освітніх заходів та залучення молоді до вивчення фінансової грамотності. Загальною метою центру є формування професійної спільноти викладачів та впровадження системного підходу до фінансової освіти.

Національний банк України також реалізує комплекс освітніх програм, які включають інформаційні кампанії, тренінги для педагогів, створення навчальних ресурсів та інтерактивних цифрових платформ. Одним із важливих щорічних заходів є FinLit Forum, який об'єднує представників освітньої сфери, експертів та державних інституцій з метою обговорення та розвитку фінансової освіти в системі навчання [45].

Важливу роль у поширенні фінансових знань відіграє також державна цифрова платформа «Дія.Цифрова освіта», яка забезпечує доступ громадян до освітніх матеріалів у сфері фінансової грамотності. Зокрема, на платформі представлено освітній серіал «Фінансовий сенсей», що спрямований на формування базових фінансових знань та розвиток навичок управління особистими фінансами серед населення [9].

Розвиток цифрових освітніх продуктів суттєво розширює доступ до фінансової освіти, забезпечує її масовість та сприяє охопленню різних

соціальних і вікових груп населення, підвищуючи загальний рівень фінансової обізнаності в країні [9].

В Україні спостерігається поступова інтеграція фінансової грамотності в систему формальної освіти. У закладах загальної середньої освіти учні опановують спеціалізований курс «Підприємництво та фінансова грамотність», а також окремі міжпредметні модулі, що містять елементи фінансової освіти. Навчальний процес при цьому ґрунтується на практико-орієнтованому підході, який передбачає аналіз реальних життєвих ситуацій та розвиток критичного мислення учнів [10].

Паралельно впроваджуються програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які охоплюють методику викладання фінансової грамотності, використання інтерактивних освітніх технологій та розвиток цифрових компетентностей. Це дозволяє підвищити якість викладання та адаптувати освітній процес до сучасних вимог [10].

У закладах вищої освіти фінансова грамотність інтегрується у структуру економічних дисциплін, курсів фінансів і банківської справи, а також освітніх програм, пов'язаних із підприємництвом та управлінням. Такий підхід забезпечує формування системних фінансових знань у студентів [10].

Сучасна фінансова освіта активно використовує цифрові технології, зокрема онлайн-курси, мобільні застосунки, інтерактивні освітні платформи та елементи гейміфікації. Це сприяє індивідуалізації навчання, підвищенню мотивації здобувачів освіти та розвитку цифрової фінансової грамотності населення [9].

Україна також бере участь у міжнародних освітніх ініціативах, зокрема у програмі фінансової освіти в країнах Південно-Східної Європи (2023–2027), що реалізується за участю OECD та мережі OECD INFE. Це сприяє адаптації міжнародних стандартів фінансової освіти та інтеграції України у глобальний освітній простір [39].

До основних інструментів підвищення фінансової грамотності в Україні належать освітні програми (шкільні курси, університетські дисципліни,

програми підвищення кваліфікації), інформаційні кампанії (медіапроекти, соціальна реклама, просвітницькі заходи), цифрові платформи (онлайн-курси, освітні серіали, мобільні застосунки), а також практичні методи навчання, такі як кейс-аналіз і симуляції фінансових рішень [10].

Ефективність фінансової освіти визначається не лише рівнем знань, а й змінами у фінансовій поведінці населення, зростанням обсягів заощаджень та підвищенням фінансової стійкості домогосподарств. Дослідження OECD підтверджують, що найбільш результативними є ті освітні програми, які поєднують теоретичну підготовку з практичним досвідом [39].

Серед перспектив розвитку фінансової освіти в Україні визначаються подальша цифровізація освітніх процесів, гармонізація з європейськими стандартами, розвиток безперервного навчання та посилення ролі держави у координації освітніх ініціатив. За оцінками OECD, фінансова освіта є важливим чинником економічного відновлення країни [39].

Окрім того до інструментів підвищення фінансової грамотності відносять: методику бюджетування, практичні поради експертів, що буде розглянуто у наступному питанні.

Таким чином, система підвищення фінансової грамотності в Україні формується як комплексна модель, що поєднує державні, освітні та цифрові інструменти. Провідну роль у її координації відіграє Національний банк України, який забезпечує впровадження міжнародних підходів у сфері фінансової освіти. Водночас рівень фінансової грамотності населення залишається недостатнім, що зумовлює необхідність подальшого розвитку освітніх програм [10; 11].

3.2. Напрями раціоналізації управління фінансовими ресурсами домогосподарств

Фінансове планування становить основу системи управління фінансовими ресурсами домогосподарств, адже саме воно забезпечує контроль

за фінансовим станом людини та сприяє досягненню її економічних цілей. Незважаючи на складну економічну ситуацію, значна частина громадян України не веде облік доходів і витрат, що ускладнює формування фінансових стратегій. За оцінками міжнародних фінансових консультантів, систематичне складання особистого бюджету та аналіз фінансового стану дозволяє зменшити непотрібні витрати на 10-20% і чітко визначити пріоритети майбутнього розвитку.

Особисте фінансове планування - це процес досягнення фінансових цілей шляхом ефективного розподілу доходів, що передбачає гармонійний баланс між споживанням і накопиченням. Його реалізація включає оцінку ресурсів, постановку цілей, розрахунок строків і послідовності їх досягнення. Фінансовий план виступає не лише інструментом обліку, а й засобом моніторингу, прогнозування та оптимізації грошових потоків.

Для ефективного планування необхідно аналізувати джерела доходів і структуру витрат, складаючи особистий бюджет. Такий підхід дає змогу визначити поточний фінансовий стан і скоригувати витрати відповідно до пріоритетів. Баланс доходів і витрат є адаптацією класичної балансової моделі, що використовується у фінансовому консалтингу.

Важливим аспектом є розмежування понять “актив” і “пасив”. Як зазначає Р. Кіосакі, активом є лише те, що приносить власнику дохід або створює потенційну фінансову вигоду, тоді як пасиви - це ресурси, що потребують витрат на утримання і не генерують прибутку. Розуміння цієї різниці є фундаментом фінансової грамотності та успішного планування. [29]

Таким чином, особисте фінансове планування є стратегічним інструментом управління фінансовими ресурсами, який сприяє підвищенню добробуту, зменшенню ризиків і формуванню фінансової культури населення.

Схожий підхід до формування фінансової поведінки висловлює Рей Крок, засновник корпорації Mc.Donald's. Він наголошував, що справжнє багатство формується через накопичення активів, а не через демонстративне споживання:

“Коли ваш грошовий потік починає зростати, ви можете дозволити собі предмети розкоші. Однак бідні люди та представники середнього класу часто купують розкішні речі - великі будинки, діаманти, шуби, коштовності, катери - лише для того, щоб виглядати багатими. Вони створюють ілюзію добробуту, але фактично лише поглиблюють боргову залежність. Люди, які справді багаті, спочатку формують свої активи” [29].

Перед початком складання особистого балансу доходів і витрат на майбутній період (рік, квартал або місяць) доцільно провести інвентаризацію фінансових ресурсів - доходів, витрат і майна за попередній період. Як зазначає практика, доходи та майно підрахувати легше, оскільки джерел їх формування менше, а більшість має документальне підтвердження. Натомість облік витрат є складнішим, адже люди часто не зберігають квитанції чи записи про покупки. Тому доцільно вести систематичний облік витрат, групуючи їх за категоріями для зручності аналізу [4, с. 65].

Такий підхід дозволяє людині контролювати власні фінансові потоки, визначати напрями надмірних витрат і усувати непотрібні покупки. Ведення балансу доходів і витрат сприяє не лише економії коштів, а й забезпечує фінансову стійкість, створює умови для планування заощаджень та інвестицій у майбутньому.

Результати аналізу можуть бути трьох типів: додатне значення балансу - свідчить про зростання фінансової стійкості та накопичення активів; від’ємне значення - означає зменшення активів, “вимивання” заощаджень і ризик неплатоспроможності; рівність доходів і витрат - характеризує фінансову рівновагу, але без приросту добробуту, що в умовах інфляції не є позитивним показником (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Особистий бюджет доходів і витрат

№ з/п	ДОХОДИ: джерела формування	Сума, грн.	ВИТРАТИ: напрями витрачання	Сума, грн.
1.	Трудові доходи		Обов'язкові витрати, в т. ч.:	
1.1	заробітна плата		харчування	
1.2	премія		орендні платежі	
1.3	матеріальна допомога		комунальні платежі	
1.4	гонорар		проїзд в громадському транспорті	
1.5	доходи від авторських прав		побутові витрати	
1.6	інші		інше	
2.	Доходи від підприємницької діяльності		Особисті витрати, в т. ч.:	
2.1	Відповідно до видів підприємницької діяльності		розваги, художні книги, диски, газети, журнали	
2.2	Відповідно до видів підприємницької діяльності		подарунки, прикраси, святкові заходи	
2.3	Відповідно до видів підприємницької діяльності		одяг, взуття	
2.4	Відповідно до видів підприємницької діяльності		обіди на робочому місці	
2.5	Відповідно до видів підприємницької діяльності		інше	
3.	Доходи від особистого підсобного господарства та самозайнятості		Непередбачувані витрати	
4.	Власні заощадження та доходи від них		Інвестування у нерухомість, активи, у себе, в т. ч.	
4.1	Доходи від депозитних та валютних операцій		здоров'я, спорт, освіта	
4.2	інше		Вкладення коштів у фінансові інструменти	
5.	Пенсії, стипендії		Придбання товарів довгострокового користування	
6.	Доходи від здачі в оренду нерухомості		Придбання нерухомого майна	
7.	Дохід від предметів довгострокового вжитку		Допомога рідним	
8.	Позапланові та нерегулярні доходи		Формування резерву	
9.	Інші доходи		Інші витрати	
	Всього	X	Всього	X
	ЧИСТИЙ (ПОТОЧНИЙ) БАЛАНС ФІНАНСОВОГО СТАНУ			

Джерело: [4, с.66]

Таким чином, особистий баланс доходів і витрат є важливим інструментом оцінки фінансового добробуту та оптимізації особистих фінансів.

Його використання дозволяє людині не лише контролювати поточний стан, а й формувати стратегію довгострокового розвитку.

Об'єктивність обліку доходів і витрат та їх повнота у бюджеті є ключовою умовою ефективного фінансового планування. Доцільно розділяти доходи на постійні та непередбачувані, відображаючи їх у різних групах. При цьому суми непостійних доходів варто включати до балансу лише після фактичного надходження коштів, щоб уникнути завищених очікувань щодо майбутніх фінансових можливостей [4, с. 66].

Для оптимального розподілу ресурсів необхідно класифікувати витрати за їх призначенням та рівнем необхідності. Насамперед виділяються обов'язкові витрати - податки, комунальні платежі, харчування, транспортні витрати, побутові товари. Їхня сума є відносно стабільною, що дозволяє планувати мінімально необхідний бюджет на день чи тиждень. Додаткові витрати (одяг, мобільний зв'язок, інтернет, святкування) формують змінну частину бюджету, яка може бути скоригована відповідно до фінансових пріоритетів.

Зберігання основної частини коштів у безпечному місці та визначення щоденної суми для використання допомагає уникати імпульсивних витрат і сприяє економії. Важливим елементом балансу є формування фінансового резерву для покриття непередбачуваних витрат - втрати роботи, хвороби, валютних ризиків. Відсутність резерву часто призводить до боргової залежності та погіршення фінансової стійкості.

Фахівці рекомендують відкладати 10–25% від кожного доходу у резервний фонд. Його розмір залежить від віку та соціального статусу: для сімейних людей - резерв у розмірі тримісячних витрат сім'ї; для підприємців - резерв у двомісячному обсязі оборотних коштів; у віці 20–30 років - резерв $\approx 10\%$, решта коштів у ліквідних та високоприбуткових активах; у віці 30–40 років - резерв $\approx 30\%$ річних витрат; у віці 40–60 років - резерв $\approx 50\%$ річних витрат; після 60 років - резерв може досягати трирічної суми витрат, решта коштів варто зберігати у надійних депозитах чи ліквідних облігаційних фондах [4, с.67].

Таким чином, баланс доходів і витрат із врахуванням резервів є інструментом не лише контролю, а й довгострокового планування, що забезпечує фінансову стійкість та можливість інвестування у майбутньому.

Окрім формування резервних фондів, кожна особа повинна мати заощадження, які використовуються для великих покупок, реалізації фінансових цілей та створення додаткового джерела пасивного доходу у старості. Спрямування частини доходів не лише на резерв, а й на інвестиції забезпечує можливість у майбутньому отримувати додатковий прибуток, що сприяє примноженню активів, поповненню резервів або фінансуванню відпочинку й лікування [4, с.68].

Важливо наголосити, що резервні фонди слід використовувати виключно у випадках форс-мажорних обставин, а після їх витрачання - оперативно поповнювати. Відсутність резерву може призвести до фінансової нестабільності вже при першій непередбаченій ситуації.

Процес складання особистих фінансових планів є складним і потребує системності та наполегливості. У багатьох випадках допомогу надають незалежні фінансові консультанти, послуги яких стають дедалі популярнішими в Україні. Вони виступають посередниками, що володіють високим рівнем компетентності у сфері фінансів і допомагають зберегти та примножити заощадження:

“Фінансовий консультант - це посередник, який володіє винятковим рівнем компетентності у сфері фінансів і може допомогти зберегти та примножити заощадження” [4, с.68].

До основних напрямів їхньої діяльності належать: аналіз доходів і витрат, складання особистих та сімейних фінансових планів; формування програм накопичення та пенсійних заощаджень; податкове планування та мінімізація платежів; консультації щодо страхування життя та майна; підбір банківських продуктів (депозити, кредити, іпотека).

Таким чином, дотримання правил особистого фінансового планування на основі балансу доходів і витрат є необхідною умовою оптимізації фінансових

ресурсів. Постійне ведення балансу дозволяє виявити “вузькі місця” у витратах, визначити резерви для економії та сформувати чіткі фінансові цілі. Це є запорукою примноження багатства та запобігання фінансовому банкрутству. Безперечно, особисте фінансове планування не може розглядатися як універсальний засіб подолання бідності. Водночас систематичне складання фінансових балансів та планів і послідовне їх виконання сприяють оптимізації використання фінансових ресурсів, дозволяючи спрямовувати їх на формування заощаджень та інвестицій.

Одним із ключових напрямів оптимізації витрат після їх ретельного аналізу є раціоналізація особистого споживання. Вона передбачає економію фінансових ресурсів без зниження корисності від споживання благ та рівня задоволення основних потреб людини. Такий підхід дозволяє не лише зменшити непотрібні витрати, а й забезпечити більш ефективне використання доходів у довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження здійснено комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів фінансової грамотності та її впливу на процес формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств. Отримані результати дали змогу сформулювати наступні узагальнення, висновки та практичні рекомендації.

1. Встановлено, що фінансова грамотність є багатокomпонентною категорією, яка охоплює не лише знання базових фінансових понять, а й практичні навички управління ресурсами та поведінкові установки, що визначають фінансові рішення індивіда. Згідно з підходами OECD, фінансова грамотність включає здатність приймати обґрунтовані рішення щодо використання фінансових ресурсів, що безпосередньо впливає на рівень добробуту особи.

2. Доведено, що високий рівень фінансової обізнаності є ключовим чинником ефективного планування особистих фінансів. Особи з достатнім рівнем знань демонструють раціональну фінансову поведінку: систематично заощаджують, диверсифікують активи, обережно користуються кредитними ресурсами та здійснюють довгострокове планування. Натомість низька фінансова грамотність часто призводить до імпульсивного споживання, надмірної заборгованості та відсутності фінансової «подушки безпеки».

3. Планування особистих фінансів визначено як складний процес, що охоплює управління доходами, витратами, заощадженнями, інвестиціями та ризиками. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від рівня фінансової грамотності, адже саме вона забезпечує здатність оцінювати ризики, прогнозувати майбутні доходи й витрати та обирати оптимальні фінансові інструменти.

4. Аналіз міжнародного досвіду засвідчив значну диференціацію рівня фінансової грамотності між країнами: у розвинених державах Північної Європи та Північної Америки показники є найвищими, тоді як у країнах, що

розвиваються, вони залишаються низькими. Підтверджено наявність прямого зв'язку між рівнем економічного розвитку та фінансовою обізнаністю населення.

5. В Україні, попри позитивну динаміку, рівень фінансової грамотності залишається нижчим за середні показники розвинених країн. Важливу роль у формуванні фінансової культури відіграє Національний банк України, який координує реалізацію державної політики та впроваджує Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року. Дослідження показало наявність соціально-демографічних відмінностей: найвищий рівень обізнаності спостерігається серед осіб середнього віку та з вищою освітою, тоді як молодь і люди старшого віку демонструють нижчі показники; також існує розрив між міським і сільським населенням.

6. Виявлено тісний взаємозв'язок між фінансовою грамотністю та параметрами фінансової поведінки домогосподарств: низький рівень заощаджень, висока частка витрат на базові потреби та обмежене використання інвестиційних інструментів. Цифровізація фінансового сектору створює нові можливості (онлайн-банкінг, мобільні застосунки, фінтех-платформи), але водночас породжує ризики, що потребують підвищення рівня цифрової фінансової грамотності.

7. Серед інструментів підвищення фінансової грамотності визначено освітні програми, інформаційні кампанії, цифрові платформи та практико-орієнтовані методи навчання. Найбільш ефективними є комплексні підходи, що поєднують теоретичні знання з практичним досвідом. На основі проведеного аналізу сформульовано наступні рекомендації:

- запровадження навчальних програм з особистих фінансів для школярів, студентів, працюючого населення та пенсіонерів.
- популяризація ведення сімейного бюджету через мобільні застосунки, онлайн-таблиці або банківські сервіси обліку доходів і витрат.
- формування навички створення фінансового резерву у розмірі щонайменше 3-6 місячних витрат домогосподарства.

- навчання відповідальному кредитуванню, зокрема розрахунку повної вартості кредиту, процентної ставки, комісій і боргового навантаження.
- підвищення цифрової фінансової грамотності щодо користування мобільним банкінгом, електронними платежами, онлайн-страхуванням та інвестиційними платформами.
- проведення інформаційних кампаній із фінансової безпеки, спрямованих на захист від шахрайства, фішингу, телефонних афер і ризикованих фінансових схем.
- розвиток культури заощаджень та інвестування через пояснення переваг депозитів, овдп, пенсійних накопичень і страхових продуктів.
- створення консультаційних пунктів з фінансової грамотності при громадах, центрах зайнятості, банках і закладах освіти.
- впровадження практичних тренінгів для вразливих груп населення: впо, малозабезпечених сімей, молоді та людей старшого віку.
- мотивація населення до довгострокового фінансового планування, зокрема планування великих покупок, освіти, лікування, пенсійного забезпечення та інвестицій.

8. Отже, підвищення рівня фінансової грамотності сприяє не лише покращенню індивідуального добробуту, а й має макроекономічні ефекти: підвищує стабільність фінансової системи, стимулює розвиток фінансових ринків та зменшує соціально-економічну нерівність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діденко І. В., Петренко К., Пудло Т. The Role of Financial Literacy in Ensuring Financial Inclusion of the Population. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2023. № 4. С. 55–67. 13 с.
2. Дорошенко Н. О., Романів В. В. Фінансова грамотність населення України. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6682> (дата звернення: 10.03.2026). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.11.79
3. Друхов О., Вавжиняк Д. Особисте фінансове планування: міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Економічні науки*. 2023. № 7. С. 120–130.
4. Кізима Т., Маслій В., Охотницький М. Фінансова грамотність, заощадження та інвестиційна діяльність домогосподарств: аналіз тенденцій. *Економічний аналіз*. 2025. № 35(2). С. 177–190. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2025.02.177>.
5. Кізима Т., Круп'як І., Коломийчук Н. Методика викладання фінансової грамотності у вищій школі: досвід та перспективи. *Світ фінансів*. 2020. № 22. Вип. 3(64). С. 8-18
6. Ковальчук О. Фінансова грамотність як чинник формування заощаджень. *Вісник НБУ*. 2021. № 3. С. 55–62.
7. Коломийчук Н. Фінансовий патріотизм в умовах військового стану. *Дев'яті Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: збірник наукових праць м. Тернопіль, 17 листопада 2023 року. С. 107 – 109.
8. Крисоватий, А., Горин, В., Лободіна, З., Погріщук, Г., Добіжа, Н., Булавинець, В. Фінансовий патріотизм: теоретичне обґрунтування та роль у забезпеченні фінансової безпеки держави. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2025. Вип. 1(60). С. 123–136.
9. Міністерство цифрової трансформації України. Платформа «Дія.Цифрова освіта»: освітні продукти з фінансової грамотності. Київ, 2024.

10. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 рок. Київ: НБУ, 2020. 60 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalna-strategiya-rozvitku-finansovoyi-gramotnosti-do-2030-roku> (дата звернення: 06.03.2026).
11. Національний банк України. Рамка фінансових компетентностей дорослого населення України. Київ, 2021. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ramka-finansovih-kompetentnostey-doroslogo-naselennya> (дата звернення: 06.03.2026).
12. Повод Т.М., Адвокатова Н.О. Фінансова грамотність у сучасному світі: концепції, виклики та перспективи розвитку. *Вісник ХДУ. Серія Економічні науки*. 2025. № 54. С. 112–124.
13. Полянський В. Моделювання стратегії фінансової грамотності як концепції життєвого проекту. *Development Management*. 2024. Т. 23, № 3. С. 41–49. – 9 с.
14. Сидорчук А.А. Фінансова стійкість домогосподарств: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 474 с.
15. Шевченко І. Фінансова грамотність як фактор економічної безпеки домогосподарств. *Економіка і суспільство*. 2022. № 38. С. 121–128.
16. Ярова Л. Фінансове консультування як інструмент підвищення фінансової грамотності населення. Київ: КНЕУ, 2020. С. 21.
17. Яценко О. Фінансова грамотність як чинник ефективного планування особистих фінансів. *Фінанси України*. 2022. № 7. С. 45–56.
18. Abramova I., Nedilska L., Kurovska N., Kovalchuk O., Poplavskyi P. Modern state and post-war prospects of financial inclusion in Ukraine considering the EU experience. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2023. № 6 (53). С. 318–333. 16 с.
19. Annamaria Lusardi, Mitchell O. Financial Literacy and Economic Outcomes. *Journal of Economic Literature*. 2014. URL: <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5> (дата звернення: 03.03.2026).

20. Atkinson A., Messy F. Measuring Financial Literacy: OECD/INFE Pilot Study. Paris: OECD, 2012. 34 p. URL: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/measuringfinancialliteracy.htm> (дата звернення: 03.03.2026).
21. Demirgüç-Kunt A., Beck T., Honohan P. Finance For All? Policies and Pitfalls in Expanding Access. (A World Bank policy research report). World Bank, 2008. URL: <https://surl.li/snuggc> (дата звернення: 23.12.2025).
22. Druhov O., Wawrzyniak D. Personal Financial Consulting: Global Experience and Prospects of Development in Ukraine. *Scientific Economic and Management Issues (SEMI)*. 2023. Vol. 7, No. 1. P. 130–139.
23. Dubina M., Pokatayeva O., Slavkina M. National Concept of Financial Literacy: Ukrainian Perspective. *Economic Annals-XXI*. 2023. № 12. P. 45–53.
24. Global Financial Literacy Excellence Center. National Financial Capability Study. What is the NFCS. URL: <https://surl.gd/wdwsym> (дата звернення: 23.12.2025)
25. Hilgert M., Hogarth J., Beverly S. Household Financial Management: The Connection Between Knowledge and Behavior. *Federal Reserve Bulletin*. 2013. Vol. 89. P. 309–322.
26. Huston S. J. Measuring Financial Literacy. *Journal of Consumer Affairs*. 2020. Vol. 44, No. 2. P. 296-316.
27. Kapoor J., Dlabay L., Hughes R. *Personal Finance*. – New York: McGraw-Hill Education, 2019.
28. Kempson E. Framework for the Development of Financial Literacy Baseline Surveys: A First International Comparative Analysis. OECD, 2009. URL: <https://surl.li/zxrwlk> (дата звернення: 23.12.2025)
29. Kiyosaki R. *Rich Dad Poor Dad: What the Rich Teach Their Kids About Money That the Poor and Middle Class Do Not!* – New York: Warner Books, 2017.
30. Klapper L., Lusardi A., van Oudheusden P. *Financial Literacy Around the World: Insights from the S&P Global FinLit Survey*. Washington: World Bank Development Research Group, 2024.

URL: <https://gflec.org/initiatives/sp-global-finlit-survey> (дата звернення: 03.09.2025)

31. Lusardi A. Financial literacy: an essential tool for informed consumer choice? NBER Working Paper Series Financial. 2019. URL: <http://www.nber.org/papers/w14084> (дата звернення: 23.12.2025)

32. Lusardi A., Mitchell O. Financial Literacy and Economic Outcomes // NBER Working Paper. 2024. № 18952. 33 p.

33. OECD. Advancing National Strategies for Financial Education. – Paris: OECD Publishing, 2013. 62 p.

34. OECD. Financial Education for Youth. Paris: OECD Publishing, 2014. 50 p.

35. OECD. Financial Literacy and Financial Education: OECD/INFE 2023 Survey Results. Paris: OECD Publishing, 2023.

36. OECD. OECD/INFE Policy Handbook on National Strategies for Financial Education. Paris: OECD Publishing, 2020.

37. OECD. OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion. Paris: OECD Publishing, 2020.

38. OECD. PISA 2022 Results (Volume IV): Financial Literacy. – Paris: OECD Publishing, 2024.

39. OECD/INFE. International Survey of Adult Financial Literacy. – Paris: OECD Publishing, 2023.

40. Ourwealthinsights. Financial literacy data By country [S&P Survey]. URL: https://ourwealthinsights.com/financial-literacy-data/?utm_source (дата звернення: 03.02.2026).

41. Remund D. L. Financial Literacy Explicated: The case for a definition of an increasingly complex economy. Journal of Consumer Affairs. 2020. Vol. 44. No. 2. P. 276–295. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01169.x> (дата звернення: 23.12.2025)

42. Snack IQ. Financial Literacy Statistics 2026. URL:https://snackiq.app/statistics/financial-literacy-statistics?utm_source (дата звернення: 03.02.2026).

43. Standard & Poor's Ratings Services. Global Financial Literacy Survey. – Washington: Global Financial Literacy Excellence Center (GFLEC), World Bank, Gallup, 2024. URL:<https://www.spglobal.com/ratings/en/products/rating-evaluation-service> (дата звернення: 03.02.2026).

44. The World Bank. International Bank for Reconstruction and Development. Financial Inclusion. 2022. URL: <https://surl.li/tybfuh> (дата звернення: 23.12.2025)

45. Ukraine Financial Competence Framework for Adults. Київ: НБУ, 2021. 72 с.

46. USAID Financial Sector Transformation Project. Financial Literacy, Financial Inclusion and Financial Well-being in Ukraine. Kyiv: Info Sapiens, 2021. .- URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021_en.pdf(дата звернення: 03.02.2026).

47. World Bank. Enhancing Financial Capability and Inclusion in Ukraine. – Washington, 2020. 48 p.

48. Worthington A. Predicting financial literacy in Australia. Financial Services Review. 2016. Vol. 15. No. 1. Pp. 59–79. URL: <https://surl.li/tdfugt> (дата звернення: 23.12.2025).